

מופיעים. יש אומדים את מספרם בתדיר לפחות, מצ'רנוביץ ועד לנינגרד, מטשקנט בבוכרה ועד טלין שבאסטוניה, מקייב ולבוב באוקראינה ועד וילנה וריגה. ואם הזכרתי את וילנה: אינני יכול לפסוח על תופעה כל כך ייחודית לעתונות היהודית מימים ימימה ושמוצאת את ביטויה כבר בגיליון הראשון של כתב העת "ירושלים דליטא". אני מתכוון לפינת ההומור. לא זה המקום להרחיב את הדיבור על כך, אבל מי שירצה לחקור פעם לעומק את נושא ההומור היהודי – ההומור היהודים השתמשו בו גם כ"נשק" נגד רודפיהם וגם כמפלט מתלאותיהם בכל סיטואציה כמעט – לא יוכל לעשות זאת ללא הפריודיקה היהודית בכל השפות.

אם היה קשה לקבל תמונה מלאה ומעודכנת על העתונות היהודית החדשה ברוסיה, הרי יותר קל לעשות זאת בהונגריה ולו משום שמדובר בקיבוץ יהודי יותר קטן על פני שטח גיאוגרפי מצומצם בהרבה. את זאת עושה עבורנו בגיליון זה נפתלי קראוס, העוקב בהתמדה אחר המתרחש בקהילה היהודית בבודפשט ובערי השדה, בהן מספר היהודים זעום למדי. על התמורה שחלה בכתב העת היהודי היחיד ברומניה ועל קורותיו מספר בראיון שנערך עמו בירושלים, עורכו של כתב העת פרופסור חיים רימר. מעט מאד אפשר לספר על הפריודיקה היהודית החדשה בפולין, בבולגריה בצ'כיה וביוגוסלביה. לא בכל אחת מן הארצות האלו באו אנשים חדשים לעתונים הקיימים, אבל ללא ספק באה רוח חדשה וסגנון חדש בהם. את המעט הזה אנו מביאים לשם השלמת התמונה.

*

על גרמניה המזרחית אין כמובן מה לספר. בשמונה הקהילות היהודיות הפזורות בה נותרו כ-400 משפחות יהודיות, אף כי לפי נתוני "פראנקופרט אלגמינה צייטונג" מפברואר השנה יש כ-4,000 יהודים ויהודים-למחצה במזרח גרמניה, שאינם מזדהים רשמית כשכאלה. הם מן הסתם ייחשפו עתה ללא קושי לכתבי העת היהודיים של גרמניה המערבית, אוסטריה וכמובן ישראל. יש פריחה של יידיש במזרח גרמניה, אבל לפי שעה היא מוצאת את ביטויה במוסיקה ועל הבימה.

ואם באקטואליה מדובר, אנו עוזבים את האימפריה המזרחית הגדולה ותמורותיה וחוזרים לישראל: לראשונה אנו מנסים להביא סקירה מקפת על העתונות הערבית בישראל – מפרי עטו של עתונאי ותיק ומנוסה, עטאללה מנצור. ד"ר נסים קזז שבגיליון הקודם של "קשר" סיפר את סיפורה של העתונות היהודית בעיראק משלים עתה את סקירתו בספרו על העתונאים היהודיים בארץ זו.

אין דומני איש בישראל שאינו מכיר את שמו והישגיו העתונאיים הנדירים של "קשבנו הלאומי" מיכאל (מיקי) גורדוס. הוא גם האיש שבימי האביב האירופי הנהדר הביא לנו מדי יום, ולפעמים מדי שעה או מדי כמה דקות, את בשרות השתחרותם של העמים במזרח אירופה ובמרכזה מכבלי השעבוד הטוטליטרי. מובטחני שמיקי עצמו וכמובן קוראי "קשר" ישמחו לקרוא את כתבתו של העתונאי טדי לויטה על האיש שקדם למיקי – הלא הוא אביו נתן גורדוס, "אגדה על גלגלים".

כל זאת וכתריסר מאמרים ופרקים מעניינים מן העבר תמצאו בגיליון זה – גיליון האביב שלנו, שעיקרו עומד בסימן האביב שבא על התרבות והעתונות היהודית במזרח אירופה.

ראש התוכנית ללימוד עתונאות
והמכון לחקר העתונות היהודית (בהקמה)

נדמה שאין עוד דבר שיעיד בצורה משכנעת יותר על רעידת האדמה הרוחנית והתרבותית שמתחוללת בקרב היהודים בארצות מזרח אירופה – וברית המועצות בראשן – מאשר הפריחה של הפריודיקה היהודית, החופשית והבלתי תלויה מזה עשרות שנים. התמורה, העולה על כל דמיון, איננה רק בתוכן העתונים החדשים שזה עתה נוסדו, כי אם גם בשמותיהם של כתבי העת והעיתורים בהם הם מקשטים את כותרותיהם: "קול ציון" מול "סאוועטיש היימלאנד", (המולדת הסובייטית) "ירושלים דליטא" מול "ביראבידזשאנער שטערך" (כוכב בירוביג'אן). שמות שמספרים את כל הסיפור: מעתונים שנאלצו לשיר שירי תהילה ל"מולדת" אשר החרבה את תרבותם והשמידה כמעט כל זכר לזהותם הלאומית עד לכתבי עת שמזדהים בגלוי ובגאווה עם העם היהודי וסמלי, עם תרבותו בלשונות שבהן פרחו פעם תרבות זו, ועם מדינתו – ישראל.

בגיליון זה של "קשר" אנו עושים ניסיון לצלם את ההיסטוריה התקשורתית היהודית של מזרח אירופה המשוחררת בהתהוותה. לא על העבר יהיה הפעם הדגש, כי אם על ההווה ואף זה באופן חלקי למדי, מאחר שאותה רעידת האדמה שהזכרה עדיין משלחת גלייזעוועים לכל העברים, מתחת לפני הקרקע ומעליה. לא מכבר הופיעה בביטאון החדשי של ה"פ"י (מכון העתונות הבין לאומי) קריקטורה שמתארת את מהירות השינויים שהתחוללו בגוש הסובייטי: מגיש החדשות ליד המיקרופון מוצף דפי בולטינים מכל הכיוונים והוא אומר לצופים ולמאזינים: אנו מפסיקים את הבולטיין מבולגריה – שהפסיק את הבולטיין ממזרח ברלין – שהפסיק את הבולטיין ממוסקווא, פולין והונגריה – כדי להביא את החדשות שהגיעו זה עתה מפראג. כזה, לערך, הוא גם התהליך שעבר על הקהילות היהודיות בארצות אלו, כשאחד הביטויים המובהקים לשינוי הוא כמו בכל מקום בכל הזמנים – העתונות.

ביקשנו מהסופר והעתונאי דוד מרקיש שהוא עצמו ומשפחתו הרגישו על בשרם את מהלומות הגרזן הסטליניסטי שהונף על התרבות היהודית בברית המועצות, שיעשה למענו סקירה ראשונה על המתחולל עתה ברחבי ברית המועצות בתחום הפריודיקה היהודית. אחר עשרות שנות-חורף רבות-סיוטים התעוררה עתה לתחייה העתונות היהודית בכל רחבי ברית המועצות. מרקיש, הממיר מקרוב את צור מחצבתו הפיסית, עשה באחרונה כחודשיים כתייר בברית המועצות, סייר בה ככל הניתן לאורכה ולרוחבה, ואסף לא רק רשמים אלא גם את הדפים עצמם של כתבי העת החדשים – ברוסית, ביידיש ובעברית – חלקם עתונים לכל-דבר (גם אם עדיין לא יומיים), חלקם דפי אינפורמציה מעורבים בטקסטים עתונאיים. את רשמיו וגם צילומים של חלק מן העתונים החדשים שהחלו להופיע ברוסיה בעקבות ה"גלאסנוסט" אנו מביאים במרכזו של גיליון זה של "קשר". אותם עתונים חדשים ששפתם היא יידיש זנחו את הכתיב הסובייטי-יהודי הקודם שהונהג על ידי הייבסקציה, כתב המתעלל ללא רחמים במלים העבריות שבשפת היידיש. העתונים החדשים חזרו ליידיש הטרומ-סובייטית המסורתית. לא מן הנמנע שגם שני השרידים של התקופה הקודמת, "סאוועטיש היימלאנד" וה"ביראבידזשאנער שטערך" יעברו במהרה בימינו גם הם לכתבי העת היהודי המסורתי. גנאדי אַסטרייך, מזכיר מערכת ה"סאוועטיש היימלאנד" שהשתתף השנה בכנס העולמי של עתונאים יהודיים בירושלים אמר לי, שאין זו בעיה אידיאולוגית כי אם פרגמטית, מאחר שקוראי הירחון כבר התרגלו לכתבי החדש.

*

כמה עתונים יהודיים חדשים יש ברוסיה בעת שאנו מוסרים לדפוס גיליון זה של "קשר" ספק אם משהו יודע. יש קשיים עצומים בהוצאת עתון יהודי שם. קשה להשיג אותיות עבריות או סְדְרִים יהודיים, קשה להשיג נייר, בתי דפוס, ואפילו כתבים ביידיש ובעברית. אחדים שהתחילו במלאכה הגיע תורם לעלות לישראל ולא תמיד יש להם מחלפים. עתונים קמים ונופלים, מפסיקים לזמן מה ושוב